

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยในหัวข้อเรื่อง การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสภาพสังคม เศรษฐกิจของประชาชนจากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่มอก โดยเฉพาะประชาชนที่ย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยจากพื้นที่เขตน้ำท่วมบ้านท่าเวียงน ตำบลเวียงมอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ซึ่งมีครัวเรือนอยู่ทั้งหมด 268 ครัวเรือน มีประชากร 923 คน ในการศึกษาครั้งนี้ใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 160 ครัวเรือน และใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือรวบรวมข้อมูล ประกอบการอภิปรายกลุ่ม การสังเกตการณ์ และอื่น ๆ

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS for Windows เพื่อวิเคราะห์สถิติประกอบด้วย ค่าความถี่ ค่าร้อยละ โดยนำผลจากการวิเคราะห์มาอธิบายการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสภาพสังคม เศรษฐกิจของพื้นที่ ทั้งก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่มอก ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

5.1 สรุปผลศึกษา

1) กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 30 – 39 ปี มีการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษา (ป.1 – ป.6) โดยมากในแต่ละครัวเรือนมีสมาชิกประมาณ 4 – 6 คน

2) ในช่วงก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก และรับจ้างเป็นอาชีพเสริม ส่วนรายได้จากอาชีพหลักและอาชีพเสริม อาชีพละไม่เกิน 2,500 บาทต่อเดือนเท่ากัน ดังนั้นจึงมีรายได้ไม่ค่อยพอเลี้ยงครอบครัว ขณะเดียวกันกลับมีภาระหนี้สินมากขึ้น

5.1.1 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

ก) ก่อนการสร้างอ่างเก็บน้ำ

1) ชาวบ้านส่วนใหญ่มีที่ดินที่ใช้อยู่อาศัย และที่ทำกินเป็นของตนเอง ไม่เกิน 10 ไร่ จึงไม่นิยมเช่าที่ดิน สภาพพื้นที่โดยรวมเป็นที่ราบ มีหญ้า วัชพืช และกรวด หิน ทราย ปะปนอยู่บ้าง

2) ส่วนใหญ่เพาะปลูกข้าว และถั่วเป็นพืชหลัก ประมาณปีละ 1 – 2 ครั้ง ไม่ปลูกพืชชนิดอื่นมากนัก เพราะที่ดินทำกินส่วนใหญ่ไม่ได้รับน้ำชลประทาน จึงได้ผลผลิตรวมน้อย คือต่ำกว่า 26 ถึงต่อไร่

3) สภาพการใช้ที่ดินทำกินของชาวบ้านนอกจากเพาะปลูกพืชแล้ว ครัวเรือนส่วนใหญ่ยังนิยมเลี้ยงไก่ วัว และหมู จึงเพียงพอที่จะจุนเจือครอบครัว

4) ไม่พบว่าแหล่งท่องเที่ยวในหมู่บ้านของกลุ่มอย่าง

ข) หลังการสร้างอ่างเก็บน้ำ

- 1) ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับการจัดสรรที่ดินทำกิน สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินแห่งใหม่ มีลักษณะเช่นเดียวกับช่วงก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำ คือ ใช้เพาะปลูกข้าวและถั่ว ปีละ 1 – 2 ครั้ง
- 2) ชาวบ้านกลุ่มที่มีที่ดินอยู่อาศัยและที่ทำกินเป็นของตนเอง มีจำนวนลดลง แต่กลุ่มที่อยู่อาศัยในที่ดินของผู้อื่นและเช่าที่ดินของผู้อื่นพบว่า มีจำนวนเพิ่มขึ้น
- 3) สภาพพื้นที่ทำกินแห่งใหม่มีกรวด หิน และทรายปะปนเป็นจำนวนมาก และเป็นที่เนินหรือที่ดอน ส่วนพื้นที่ราบมีน้อย
- 4) ความคิดเห็นของชาวบ้านต่อสภาพที่ดินทำกินแห่งใหม่ พบว่า ส่วนใหญ่ไม่ค่อยพึงพอใจกับที่ทำกินแห่งใหม่ โดยเห็นว่าที่ทำกินดั้งเดิมก่อนอพยพย้ายถิ่น ดีกว่าที่แห่งใหม่มาก แต่ที่แห่งใหม่นี้ได้รับน้ำชลประทานตลอดปีแต่ยังไม่เพียงพอและทั่วถึง
- 5) ปัญหาและความต้องการช่วยเหลือจากภาครัฐ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีข้อเรียกร้องและต้องการความช่วยเหลืออย่างมากในเรื่อง การจัดหาอาชีพเสริม การจ่ายค่าชดเชยเวนคืนที่ดิน และจัดหาที่ดินทำกินแห่งใหม่
- 6) ทักษะต่อสภาพชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่า หมู่บ้านของตนมีจำนวนสมาชิกเท่าเดิม หรือเปลี่ยนแปลงด้านจำนวนประชากรน้อยมาก

5.1.2 การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของพื้นที่

ก) การได้ประโยชน์จากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่มอก

ก่อนการสร้างอ่างเก็บน้ำ

- 1) เกิดภาวะความแห้งแล้ง มีการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งทุกปี ความชุ่มชื้นของพื้นที่มีน้อย และสัตว์น้ำลดลง
- 2) ส่วนใหญ่เห็นว่าถ้ามีการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่มอก จะได้ประโยชน์ในระดับปานกลางและน้อย ได้แก่ ทำให้เกิดความชุ่มชื้นและมีปริมาณฝนตกต่อปีมากขึ้น เป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และการเกษตรกรรม
- 3) ประโยชน์ที่ได้รับค่อนข้างน้อย ได้แก่ เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำ เป็นแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมทางน้ำแห่งใหม่ รวมทั้งมีทรัพยากรน้ำและสัตว์น้ำมากขึ้น การช่วยป้องกันปัญหาการกัดเซาะและพังทลายของหน้าดิน และปัญหาน้ำท่วมบ้านเรือนและพื้นที่เกษตรกรรม

หลังการสร้างอ่างเก็บน้ำ

- 1) เป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค การเกษตรดีขึ้น มีปลาและสัตว์น้ำมากขึ้น
- 2) ประโยชน์ที่ได้รับในระดับปานกลาง คือ มีความชุ่มชื้น และปริมาณฝนตกต่อปี

มากขึ้น ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่สะดวกรวดเร็วขึ้น

3) ประโยชน์ที่ได้รับค่อนข้างน้อย คือ ช่วยป้องกันปัญหาการกัดเซาะและการพังทลายของหน้าดิน และป้องกันปัญหาน้ำท่วมบ้านเรือนและพื้นที่เกษตรกรรม รวมทั้งทำให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมทางน้ำใหม่ๆ

ข) การเสียประโยชน์จากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่มอก

ก่อนการสร้างอ่างเก็บน้ำ

1) ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าเสียประโยชน์ระดับปานกลาง ในด้านสูญเสียที่ดินทำกินรวมทั้งถิ่นที่อยู่อาศัยดั้งเดิม และกลุ่มที่อาศัยป่าเพื่อหาของป่ายังชีพและค้าขาย จะทำได้ยากลำบากขึ้น เพราะพื้นที่ป่าถูกน้ำท่วม

2) ส่วนที่เห็นว่าเสียประโยชน์น้อย ได้แก่ การสูญเสียแหล่งโบราณสถานและโบราณคดี แหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจตามธรรมชาติ พื้นที่ป่าไม้และสัตว์ป่า นอกจากนี้อาจทำให้ชาวบ้านเป็นโรคพยาธิจากสัตว์น้ำได้ด้วย

หลังการสร้างอ่างเก็บน้ำ

1) กลุ่มชาวบ้านเห็นว่าเสียประโยชน์อย่างมาก ที่ต้องสูญเสียที่ดินทำกินและถิ่นที่อยู่อาศัยดั้งเดิม ได้รับความลำบากในการหาของป่า สูญเสียพื้นที่ป่าไม้มากขึ้น

2) กลุ่มที่เห็นว่าเสียประโยชน์ในระดับปานกลาง เห็นว่าสัตว์ป่าต้องแยกย้ายอยู่อย่างกระจัดกระจาย ไม่สามารถสืบพันธุ์ได้ตามปกติ

3) กลุ่มที่เห็นว่าเสียประโยชน์น้อย ในด้านชาวบ้านต้องป่วยเป็นโรคพยาธิจากสัตว์น้ำ และแหล่งน้ำมากขึ้น และต้องสูญเสียแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจตามธรรมชาติ โบราณสถานและแหล่งโบราณคดี

5.1.2 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจอันเป็นผลมาจากการย้ายถิ่นที่อยู่อาศัย

ก) ทางด้านสังคม

ก่อนการสร้างอ่างเก็บน้ำ

1) ความเป็นอยู่ของชาวบ้านอยู่ในระดับปานกลาง สาธารณูปโภคต่างๆ มีน้อย สภาพวัฒนธรรมดั้งเดิมมีการเปลี่ยนแปลง แต่การศึกษาของชาวบ้านไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก

2) กลุ่มชาวบ้านที่ใช้แรงงานก็มีได้อพยพไปทำงานที่อื่นมากขึ้น

4) สภาพถนนในหมู่บ้านก็มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น ใช้ได้ตลอดทั้งปี

5) ชาวบ้านบางส่วนเห็นว่าได้รับเงินชดเชย และความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ จากภาครัฐ

ค่อนข้างน้อย

หลังการสร้างอ่างเก็บน้ำ

- 1) การย้ายถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากขึ้น สาธารณูปโภคดีขึ้น
- 2) ส่วนใหญ่เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในชุมชนอยู่ในระดับมาก โดยมีชาวบ้านกลุ่มใช้แรงงาน อพยพออกไปทำงานที่อื่นมากขึ้น
- 3) การเปลี่ยนแปลงในระดับปานกลาง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงสภาพวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน การศึกษาของชาวบ้าน และสภาพถนนในหมู่บ้านที่สามารถใช้ได้ตลอดทั้งปี
- 4) สภาพปัญหาพบว่า กลุ่มชาวบ้าน ได้รับเงินชดเชย รวมทั้งความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ จากภาครัฐน้อยมาก

ข) การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ

ก่อนการสร้างอ่างเก็บน้ำ

- 1) ชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ภาวะเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงในระดับปานกลาง มีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ การเกษตร การประมง รับจ้าง และด้านอื่น ๆ อีก และมีอาชีพใหม่เพิ่มขึ้น
- 2) มีการปลูกพืชและการผลิตอาหารเพิ่มขึ้น และนำไปสู่การเพิ่มโอกาสหารายได้มาก

หลังการสร้างอ่างเก็บน้ำ

- 1) มีการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจพอประมาณ การเพาะปลูกพืช ผัก และการผลิตอาหารเพิ่มขึ้น
- 2) มีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ การเกษตร การประมง การรับจ้าง รวมทั้งกิจกรรมการท่องเที่ยว ร้านอาหาร รีสอร์ท การท่องเที่ยว และกิจกรรมทางน้ำอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย อีกทั้งก่อให้เกิดอาชีพใหม่อีกหลายอาชีพเพิ่มขึ้น
- 3) ชาวบ้านบางกลุ่มเห็นว่าโอกาสในการหารายได้ลดลง

นอกจากผลการศึกษาข้างต้นแล้ว ในครั้งนี้ได้ค้นพบประเด็นสำคัญใหม่ ๆ รวมทั้งข้อคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ศึกษา หลายประเด็นดังนี้

- 1) สภาพความชุ่มชื้นเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีทรัพยากรน้ำถูกกักเก็บไว้บริเวณเหนืออ่างแม่มอก ในปริมาณมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต ทำให้สภาพพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงโดยรอบได้รับความชุ่มชื้นและระดับน้ำใต้ดินเพิ่มสูงขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากอิทธิพลของปริมาณน้ำเหนืออ่างเก็บน้ำนั่นเอง
- 2) หลังการอพยพย้ายถิ่น เกษตรกรเช่าที่ดินเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะสภาพพื้นที่ทำกินแห่งใหม่ขาดความอุดมสมบูรณ์ จำเป็นต้องต้องใช้เวลาอย่างมากในการเร่งฟื้นฟูสภาพดิน ดังนั้น จึงเห็นว่าการเช่าที่ดินจึงเป็นช่องทางหนึ่ง ที่จะช่วยก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นเพราะผลผลิตมากขึ้น
- 3) เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม กลุ่มเครือญาติต้องแยกกันอยู่ เนื่องจากใช้วิธีจัดสรร

ที่ดินอยู่อาศัยโดยการจับฉลาก ทำให้ต้องแยกย้ายกระจัดกระจายกันอยู่ในบริเวณพื้นที่โครงการอพยพ ส่งผลต่อการปรับตัวและภาวะปัญหาด้านจิตใจ

4) เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากประชาชนบางส่วนมีรายได้ลดลง ทำให้การเคลื่อนย้ายแรงงานไปหางานทำถิ่นอื่น เพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ครอบครัวมากขึ้น

5) มีอาชีพใหม่เพิ่มขึ้น อาทิ ทำการเกษตรตลอดปีเพราะการชลประทานดี เกิดแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมทางน้ำ เช่น ต่อกแพ ร้านอาหาร รีสอร์ท เพิ่มขึ้น มีการจ้างงานเพิ่ม มีอาชีพการประมงเลี้ยงปลากระชังเพิ่มขึ้น

6) ชาวบ้านมีภาวะโภชนาการดีขึ้น เนื่องจากอ่างเก็บน้ำเป็นแหล่งอาหารโปรตีนจากปลา และสัตว์น้ำอื่น ๆ เพิ่มขึ้น

7) จากการที่ภาครัฐได้พัฒนาหมู่บ้านอพยพโดยจัดให้มีระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการ อาทิ ระบบไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ถนน ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มโดยเฉพาะครัวเรือนที่มีฐานะดีและปานกลาง มีความเป็นอยู่ดีขึ้นสังเกตได้จาก รถยนต์ และเครื่องใช้ไฟฟ้าภายในบ้าน เป็นต้น

8) ชาวบ้านประสบปัญหาขาดเงินทุนหมุนเวียนด้านการเกษตร เพราะค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่หมดไปกับการก่อสร้างบ้านเรือน และการพลิกฟื้นปรับปรุงสภาพพื้นที่ทำกิน

9) ประชาชนมีความต้องการให้ภาครัฐดำเนินการสร้างคลองส่งน้ำให้ทั่วถึงในพื้นที่ทำกิน บางส่วนต้องการระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ ในบริเวณพื้นที่อยู่อาศัยให้ครอบคลุมทั่วถึงมากขึ้น

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษา การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสภาพสังคม เศรษฐกิจ ของประชาชนจากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่มอก ในครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะหยิบยกประเด็นต่าง ๆ เพื่ออภิปรายตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนี้

1. จากผลที่ได้จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่อพยพของโครงการอ่างเก็บน้ำแม่มอก มีฐานะความเป็นอยู่ไม่ค่อยดีนัก สังเกตได้จากการมีรายได้ต่อปี ต่ำกว่า 10,000 บาท จากสภาพความเป็นอยู่แต่เดิมที่ไม่ค่อยมีภาระหนี้สินเท่าใดนัก แต่ภายหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำกลับพบว่า มีหนี้สินเพิ่มขึ้น แสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ในทางเศรษฐกิจที่ไม่ดีนัก และจากการสังเกตพบว่า กลุ่มชาวบ้านมีการดำเนินชีวิตในลักษณะที่ต้องพึ่งพาตนเอง จำเป็นต้องประหยัด นอกจากนี้ยังพบว่า กลุ่มชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้เงินทุนส่วนตัวที่มีอยู่ในการประกอบอาชีพซึ่ง โดยมากเป็นการทำนาปลูกข้าว และถั่ว และพืชอื่น ๆ บ้างเล็กน้อย ผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ส่วนใหญ่นัก ทั้งนี้เนื่องมาจากสภาพที่ดินทำกินแห่งใหม่ที่ได้รับการจัดสรรมีสภาพที่ไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ จำเป็นต้องมีการปรับปรุงทั้งด้านกายภาพของพื้นที่ และความอุดมสมบูรณ์ เพราะฉะนั้น ในระยะเริ่มต้นชาวบ้าน

จึงต้องลงทุนอย่างมาก ทั้งด้านร่างกายและค่าใช้จ่าย เพื่อปรับปรุงคุณภาพดินให้เหมาะสมกับการเพาะปลูกต่อไป และที่สำคัญก็คือพื้นที่ทำการเกษตรกรรมเป็นพื้นที่ที่มีโรคแมลงและศัตรูพืชมาก ขาดความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นค่าใช้จ่ายในเรื่องดินนี้ส่วนใหญ่จึงหมดไปกับค่าปุ๋ย ค่ายาปราบวัชพืช และโรคแมลง รวมทั้งค่าแรงงาน จึงทำให้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ ขณะที่ต้นทุนการผลิตสูง ผลผลิตที่ได้ไม่มากนักส่วนหนึ่งจึงเก็บไว้ใช้บริโภคในครัวเรือนเอง ถ้าเหลือจึงจะนำไปจำหน่าย

2. ในด้านการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพแวดล้อม ก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่มอก จะเห็นว่า ในส่วนของการสูญเสียประโยชน์อันเนื่องมาจาก โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่มอก กล่าวได้ว่าประมาณค่ามิได้ โดยเฉพาะความสูญเสียด้านระบบนิเวศทางบก อันได้แก่ ภูเขา แม่น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า ชนิดต่าง ๆ ตลอดจนความเป็นอยู่ของชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่โครงการ เฉพาะพื้นที่ป่าไม้อย่างเดียวพบว่ามีจำนวนถึง 17,706 ไร่ ที่สำคัญพื้นที่ป่าไม้ดังกล่าวอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และส่วนหนึ่งอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์จำนวน 9,698 ไร่ ซึ่งเป็นป่าไม้เบญจพรรณที่มีไม้สำคัญต่าง ๆ อาทิ ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง และอื่น ๆ อีกหลายชนิด และรวมถึงแมลงและสัตว์ป่านานาชนิด บางชนิดเป็นสัตว์ป่าสงวนซึ่งหายาก ใกล้จะสูญพันธุ์รวมอยู่ด้วย

นอกจากทรัพยากรดังกล่าวข้างต้นแล้ว การเสียประโยชน์ที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งก็คือการสูญเสียพื้นที่อยู่อาศัยและเรือนสวนไร่นาอันเป็นที่กินดั้งเดิมที่ตกทอดกันมาอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ซึ่งราษฎรกล่าวว่า เป็นความรู้สึกสูญเสียสิ่งสำคัญในชีวิตอย่างหนึ่งของคนไปแล้ว แม้จะได้รับการจัดสรรพื้นที่ให้ใหม่แล้วก็ตาม แต่ชาวบ้านทราบดีว่าพื้นที่แห่งใหม่มีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าที่เดิมอย่างมาก เพราะบางรายได้เข้าไปสำรวจพื้นที่แห่งใหม่ด้วยตนเองก่อนที่อพยพโยกย้ายจริง จึงทราบถึงสภาพพื้นที่แห่งใหม่ว่า ไม่สามารถผลิตพืชผลได้ตามต้องการเท่าที่เดิม และการจัดสรรที่ดินจะทำให้ชาวบ้านบางส่วนได้ครอบครองพื้นที่ทำกินน้อยลง ซึ่งไม่เพียงพอต่อการประกอบอาชีพ จึงก่อให้เกิดปัญหาเรื่องการจัดสรรที่ดินทำกินทดแทนยังไม่มีข้อยุติที่ลงตัวในบางหมู่บ้าน และปัญหาในพื้นที่ทำกินบางส่วนในบริเวณพื้นที่จัดสรรก็ยังมีปัญหาเรื่องน้ำใช้เพื่อการเกษตร แม้ว่ากรมชลประทานจะได้ดำเนินการสร้างคลองชลประทานเข้าสู่พื้นที่โครงการแล้วก็ตาม แต่ชาวบ้านก็เห็นว่ายังไม่ทั่วถึงและเพียงพอ

จึงกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ทั้งก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่มอก ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของราษฎร ทั้งในแง่การสูญเสียพื้นที่เดิมและการได้รับการจัดสรรในพื้นที่จัดสรรอพยพแห่งใหม่อย่างมาก

3. แม้จะมีการสูญเสียประโยชน์อันเนื่องมาจาก โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่มอก ดังกล่าวแล้วก็ตาม แต่เมื่อมองในด้านการได้รับประโยชน์จากโครงการแม่มอก พบว่าราษฎรส่วนใหญ่ในเขตพื้นที่อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย ได้รับประโยชน์โดยตรงอย่างมากจากโครงการอ่างเก็บน้ำแม่มอก

เพราะปัญหาความต้องการน้ำอันเนื่องจากการขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และนำไปใช้ในการเกษตรได้รับการแก้ไขให้หมดสิ้นไป จากการได้พบปะกับชาวบ้านในพื้นที่ศึกษา ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ทัศนะว่า โครงการอ่างเก็บน้ำแม่มอกมีประโยชน์ โดยให้เหตุผลว่าเมื่อสร้างอ่างเก็บน้ำแม่มอกอันเนื่องมาจากพระราชดำริเสร็จแล้ว สิ่งที่จะเป็นประโยชน์และมองเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมก็คือ จะมีน้ำไว้ใช้ในการเกษตรเป็นจำนวนมาก ร่องลงมาคือ อ่างเก็บน้ำจะเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ชาวบ้านสามารถหารายได้เพิ่มจากการประกอบอาชีพประมงเป็นอาชีพเสริม ซึ่งจะช่วยให้พวกเขามีรายได้เพิ่มขึ้น ที่สำคัญก็คือ ทรัพยากรสัตว์น้ำโดยเฉพาะปลาชนิดต่าง ๆ ซึ่งจะมีจำนวนเพิ่มขึ้น ย่อมหมายถึงการมีแหล่งอาหารประเภทโปรตีนสำคัญของชุมชนอพยพและใกล้เคียงนั่นเอง และคาดว่าจะก่อให้เกิดอาชีพอีกหลายทาง ด้านประมง และการท่องเที่ยว เช่น การล่องแพ ร้านอาหาร รีสอร์ท ซึ่งจะก่อให้เกิดกิจกรรมทางน้ำ ซึ่งจะนำมาซึ่งรายได้ทางเศรษฐกิจอย่างมากในอนาคต

4. ในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากการย้ายถิ่นที่อยู่อาศัย อันเนื่องมาจากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่มอก พบว่า ในด้านสังคมนั้น มีการเปลี่ยนแปลงระหว่างกลุ่มเครือญาติ ที่ต้องแยกกันอยู่เนื่องจากการจับฉลากแปลงที่ดินใหม่ พบว่า เมื่อราษฎรได้รับการจัดสรรพื้นที่ที่อยู่อาศัยและที่ทำกินโดยวิธีการจับฉลากแล้ว ทำให้ครอบครัวราษฎรซึ่งเป็นญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ที่แต่เดิมเคยอาศัยอยู่ร่วมกันหรือในบริเวณใกล้เคียงกัน ต้องแยกย้ายกระจัดกระจายในพื้นที่จัดสรรอพยพ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างญาติมิตรต้องห่างเหินกันไป นอกจากนี้ แต่ละครัวเรือนยังต้องเผชิญกับปัญหาสภาพที่อยู่อาศัย รวมทั้งที่ทำกินในพื้นที่แห่งใหม่ และปัญหาการอยู่กับสังคมร่วมบุคคลอื่นที่ไม่ได้รู้จักคุ้นเคยมาก่อน จึงต้องมีการปรับตัวให้เข้าสภาพแวดล้อมและสภาพสังคมที่เกิดขึ้นมาใหม่โดยเร็ว จึงทำให้หลายครอบครัวไม่สามารถปรับตัวได้ทัน ที่สำคัญคือ บางครอบครัวไม่ยอมรับสังคม ชุมชน และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นมาใหม่ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยสัมผัสหรือเป็นอยู่มาก่อนได้ จึงต้องประสบปัญหาภาวะทางด้านจิตใจ และการปรับตัวให้เข้าชุมชนและสังคมใหม่ค่อนข้างมาก ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้สวนทางกับการศึกษาของ สายลดา ลดาวัลย์ ณ อยุธยา (2542) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของราษฎรอพยพหลังการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ พบว่า ราษฎรอพยพส่วนใหญ่มีความพอใจต่อสภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัย มีอุปกรณ์เครื่องใช้และสิ่งอำนวยความสะดวกภายในบ้านครบถ้วนตามอัตภาพ อีกทั้งไม่คิดว่าตนเองสูญเสียโอกาสทางสังคมแต่อย่างใด แต่กลับมีโอกาที่จะประกอบกิจกรรมทางศาสนา และเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้น และการศึกษาที่ควรสังเกตจากญาติพี่น้องก็ไม่ได้มีปัญหาต่อโอกาสในการที่จะมาพบปะกัน โดยเฉพาะในเทศกาลทำบุญหรือประเพณีต่าง ๆ ขณะที่การศึกษาของ Suwan (1981) ซึ่งศึกษาการตั้งถิ่นฐานใหม่ของราษฎรอันเนื่องมาจากการก่อสร้างเขื่อนศรีนครินทร์ ในเรื่อง Resettle-ment of Population Following the Dam Construction : The Case of Srinagarind Dam, Thailand กล่าวว่า ตลอดระยะเวลาของโครงการสร้างเขื่อนศรีนครินทร์ ไม่ได้มีข้อขัดแย้งและการต่อต้านใด ๆ จากราษฎรที่ต้อง

อพยพออกจากพื้นที่โครงการ และพบว่าเมื่อราษฎร ได้อพยพ ไปอยู่ในพื้นที่จัดสรรแห่งใหม่แล้ว ต่างมีความพึงพอใจและภาคภูมิใจที่ได้เสียดสละเพื่อการพัฒนาประเทศ

เมื่อพิจารณาอีกด้านหนึ่ง พบว่า จากการที่ภาครัฐ ได้ให้ความช่วยเหลือพัฒนาหมู่บ้าน อพยพในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ระบบโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ และที่สำคัญคือเงินชดเชยจากการสูญเสียพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน ดังนั้น เมื่อชาวบ้านบางส่วน ได้อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่แห่งใหม่ ซึ่งมีสะดวกสบายกว่าเดิมเกือบครบถ้วน ได้รับเงินชดเชยมาแล้ว จึงรู้สึกว่ารอบคอบมีความสุขสบายมากขึ้นและใช้จ่ายเงินที่ได้ ผิดประเภท ส่งผลทำให้เกิดวัฒนธรรมการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือย เช่น นำเงินไปซื้อรถยนต์ปิกอัพ ซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าในบ้านหลากหลายชนิดเพิ่มขึ้น ส่งผลให้บางรายประสบปัญหาขาดเงินหมุนเวียนในการประกอบอาชีพ สอดคล้องกับการศึกษาของ สุวภาคย์ เบญจนธนวัฒน์ (2542) ที่ศึกษาสภาพหมู่บ้านอพยพเข็วหลาน ในการศึกษาเรื่อง คุณภาพชีวิตของประชากรในหมู่บ้านอพยพจากการสร้างเขื่อนกรณีศึกษา : เขื่อนรัชชประภา ตำบลเขาพัง อำเภอบ้านตาขุน จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยกล่าวว่า จากการที่ชาวบ้านอพยพได้เข้ามาอยู่ในพื้นที่แห่งใหม่ซึ่งมีความสะดวกสบายอย่างกระตั้นหัน ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ปรับตัวไม่ทัน ใช้เงินที่ได้มาไม่เป็น นำเงินไปใช้อย่างฟุ่มเฟือย เป็นผลให้ต้องเป็นหนี้มากขึ้น บางครัวเรือนเกิดปัญหาครอบครัวแตกแยก มีการหย่าร้างบ้างแต่มีไม่มากนัก ดังนั้น จากการศึกษาของ สุวภาคย์ เบญจนธนวัฒน์ (อ้างแล้ว) และการศึกษาในครั้งนี้ จึงกล่าวได้ว่า ชาวบ้านอพยพที่ประสบปัญหาดังกล่าวและก่อให้เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมด้านการบริโภค พบว่ามีสาเหตุสำคัญ มาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมแห่งใหม่เป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อชาวบ้านสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ใหม่ โดยบริโภคอย่างเหมาะสมแล้วก็น่าจะทำให้ปัญหาที่ประสบอยู่คลี่คลายลงได้

จากการศึกษา พบว่า เนื่องจากมีการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานราษฎรเข้าไปในพื้นที่จัดสรรแห่งใหม่ ดังนั้นสภาพความพร้อมที่ภาครัฐจัดเตรียมไว้ให้ อันได้แก่ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการพื้นฐานบางส่วน อาจจะยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านที่จำเป็นต้องใช้บริการส่วนนั้น ไม่ได้ได้รับความสะดวกสบายเหมือนเช่นเดิม ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ขณะนั้นให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และผลการศึกษาในพื้นที่ยังพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่า หน่วยราชการควรเข้าไปช่วยเหลือพวกเขาในหลาย ๆ ด้าน อาทิ การสร้างระบบประปาที่สมบูรณ์ การสร้างโรงพยาบาลหรือสถานอนามัย ในตำบลเวียงมอก เพราะหมู่บ้านตั้งอยู่ห่างไกลเส้นทางคมนาคมเมืองมาก นอกจากนี้ยังต้องการให้ภาครัฐช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาน้ำเพื่อการบริโภคอุปโภคด้วย เนื่องจากเมื่อขาดน้ำแล้วชาวบ้านก็ไม่สามารถจะประกอบอาชีพได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Suwan (1981) ที่กล่าวสรุปว่า กลุ่มราษฎร ในหมู่บ้านอพยพ โครงการเขื่อนศรีนครินทร์ เผชิญกับปัญหาสำคัญ ได้แก่ ปัญหาแรกคือ การขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน และนำไปใช้ในการเกษตรกรรม เช่นเดียวกับการ

ศึกษาคั้งนี้ ปัญหาที่สอง คือพื้นที่ทำกินน้อยลงและขาดความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาในครั้งนี้ได้ผลตรงข้ามกับการศึกษาของ สุวภาคย์ เภยจนธนวัฒน์ (อ้างแล้ว) ที่กล่าวว่า ในด้านการบริการขั้นพื้นฐาน พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความพึงพอใจค่อนข้างสูง และไม่แตกต่างกัน ซึ่งมีสาเหตุมาจากในหมู่บ้านมีการบริการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า และน้ำประปา ทางเขื่อนรัชชประภาได้ชดเชยให้พร้อมมูล แม้ว่าปัจจุบันสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะได้เสื่อมโทรม และชำรุดเสียหายในบางส่วน แต่ชาวบ้านก็ยังคงมีความพอใจเมื่อเทียบกับก่อนมีเขื่อนรัชชประภาซึ่งไม่มีสิ่งเหล่านี้เลย

5. สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากการย้ายถิ่นที่อยู่อาศัย อันเนื่องมาจากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่มอก พบว่า ชาวบ้านบางส่วนต้องการให้ภาครัฐสร้างอาชีพให้แก่พวกตน นอกจากนี้จะเห็นว่า ในระยะเริ่มต้นชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ผลตอบแทนลดลง มีสาเหตุหลักมาจากพื้นที่ทำกินไม่มีความอุดมสมบูรณ์ ในเบื้องต้นจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานหลาย ๆ ฝ่ายอย่างใกล้ชิดเพื่อประคับประคองให้ราษฎรสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ จะเห็นได้ว่า ผลการศึกษาคั้งนี้สอดคล้องกับการวิจัยของฝ่ายวิจัยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ภาคเหนือ (2532) (อ้างใน ปัญญาวุธ ลดาวัลย์ ณ อยุรยา, 2538) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบต่ออาชีพราษฎรที่อพยพออกจากเหมืองแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ผลการวิจัยกล่าวว่า จากการศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการต่อการพัฒนาอาชีพของชุมชนใหม่บ้านท่าประดู่-นาแหม อำเภอมะเมาะ จังหวัดลำปาง พบว่า ชุมชนที่ศึกษาเมื่ออพยพไปยังบ้านท่าประดู่-นาแหม (ใหม่) มีการเคลื่อนไหว ต่อสู้เรียกร้องกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย อยู่ตลอดปี 2532 เพื่อให้ช่วยเหลือด้านการพัฒนาส่งเสริมอาชีพใหม่ให้แก่ราษฎรอพยพ อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาครั้งนี้ เมื่อมองในระยะยาวด้านพื้นที่ทำกินของโครงการอ่างเก็บน้ำแม่มอก จะเห็นว่าถ้ามีการพัฒนาพื้นที่ทำกินอย่างต่อเนื่องเต็มที่ ประกอบกับมีทรัพยากรน้ำอย่างเพียงพอ มีจำนวนปลานานาพันธุ์รวมทั้งสัตว์น้ำอื่น ๆ เพิ่มขึ้น ก็คาดการณ์ได้ว่าน่าจะพลิกฟื้นสภาพเศรษฐกิจของแต่ละครัวเรือนให้มีฐานะและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ในที่สุด ส่วนการศึกษาของ สายลดา ลดาวัลย์ ณ อยุรยา (อ้างแล้ว) กล่าวว่า หลังจากชาวบ้านได้อพยพเข้าไปอยู่ในหมู่บ้านอพยพ โครงการเขื่อนสิริกิติ์แล้ว ราษฎรเหล่านี้มีความเห็นว่าตนเองเสียโอกาสทางด้านเศรษฐกิจ กว่าครึ่งหนึ่งต้องเปลี่ยนอาชีพเมื่อเข้ามาอาศัยในพื้นที่จัดสรรแห่งใหม่ซึ่งมีสภาพความสมบูรณ์ค่อนข้างต่ำ ไม่เหมาะต่อการทำเกษตรกรรม ทำให้ชาวบ้านต้องหันไปประกอบอาชีพรับจ้างแทนการเกษตร ด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่ความคิดที่ว่า ชาวบ้านไม่ได้มีชีวิตที่ดีขึ้นเมื่ออพยพมาอาศัยอยู่ในพื้นที่จัดสรร

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษา การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสภาพสังคม เศรษฐกิจ ของประชาชน จากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่หมอก ในครั้งนี้ รวมทั้งข้อเท็จจริงที่ปรากฏในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมดังนี้

1. ภาครัฐจะต้องเปิดโอกาสให้ราษฎรในพื้นที่ทุกโครงการได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างอิสระ และเต็มที่ ในการตัดสินใจดำเนินโครงการ ตลอดจนการกำหนดทิศทางที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของพวกเขา
2. ภาครัฐจะต้องจัดเตรียมความพร้อมในการช่วยเหลือฟื้นฟูฐานะความเป็นอยู่ของราษฎรอพยพที่ได้รับผลกระทบจากโครงการอ่างเก็บน้ำแม่หมอก (รวมทั้งโครงการอื่น ๆ) กรณีการโยกย้าย อพยพออกจากพื้นที่ดั้งเดิมที่เคยอุดมสมบูรณ์ไปอยู่ในที่แห่งใหม่ ซึ่งไม่สามารถประกอบอาชีพได้ทันที และเทียบเท่าที่เดิมได้ การเสียโอกาสในการประกอบอาชีพดังกล่าว จะต้องได้รับความช่วยเหลืออย่างแท้จริงและโดยเร็ว แต่บางโครงการที่ผ่านมาไม่มีการกำหนดความช่วยเหลือที่แน่นอน หรือให้ความช่วยเหลือแต่ขาดความต่อเนื่อง จริงใจจากภาครัฐและตัวแปรอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น การแทรกแซงของกลุ่มองค์กรอิสระภายนอก จนทำให้เกิดความสับสน คลุมเครือ ขณะที่ราษฎรมิได้รับความช่วยเหลือ ดังนั้นภาครัฐจำเป็นต้องมีแผนงาน แผนงบประมาณ ตลอดจนแผนการจัดการอย่างเป็นระบบ รอบคอบ รัดกุม และชัดเจน โปร่งใส ก่อนดำเนินโครงการเพื่อป้องกันปัญหาดังกล่าว
3. ภาครัฐโดยเฉพาะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย จะต้องเน้นมาตรการเชิงรุกเพื่อปลูก ปลอบราษฎรให้อดทนต่อสู้กับปัญหาทำกิน โดยสนับสนุนงบประมาณเพิ่มเติม เพื่อให้ความช่วยเหลือ แก่ราษฎรในพื้นที่ทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับด้านอาชีพ และฐานะความเป็นอยู่โดยตรงของราษฎร และเรื่อง สำคัญที่ภาครัฐจำเป็นต้องรีบดำเนินการอย่างเร่งด่วนด้วยข้อมูลที่ชัดเจนก็คือ การพัฒนาอาชีพ
4. นอกเหนือจากการเร่งพัฒนาอาชีพแล้ว ภาครัฐจำเป็นต้องเร่งดำเนินการออกเอกสาร- สิทธิในพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินให้แก่ราษฎรอพยพด้วย
5. ชาวบ้านจะต้องรวมตัวกันเพื่อความเข้มแข็งและมั่นคงในระยะยาว โดยเฉพาะภาครัฐจะต้องหาแนวทางส่งเสริมและพัฒนาอาชีพในหมู่บ้าน เพื่อให้ราษฎรสามารถประกอบอาชีพและมีรายได้ โดยเร็ว อันจะเป็นการป้องกันปัญหาการละทิ้งถิ่นฐานของประชากรในกลุ่มวัยทำงาน
6. การใช้ประโยชน์จากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่หมอก เพื่อให้เกิดรายได้นั้น ราษฎรจำเป็นต้องตระหนักถึงพิษภัยจากปัญหามลพิษทางน้ำ ดังนั้น ราษฎรต้องร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจังเพื่อ ปกป้องรักษาทรัพยากรน้ำในอ่างเก็บน้ำแม่หมอก ให้อยู่ในสภาพที่ดีตลอดไป รวมทั้งรู้จักประหยัด ใช้น้ำ อย่างคุ้มค่าและให้เกิดประโยชน์สูงสุด

อนึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ได้ศึกษาเฉพาะในด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสภาพสังคม เศรษฐกิจ ของประชาชนจากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่มอก เท่านั้น จึงมีประเด็นอื่นอีกหลายแง่มุมที่น่าสนใจและจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาโครงการอ่างเก็บน้ำแม่มอก อาทิ ประเด็นการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมพื้นที่ทำกินที่มีผลต่อโอกาสสร้างรายได้ของราษฎร หรือการอนุรักษ์กับการพัฒนาทรัพยากรน้ำในอ่างเก็บน้ำแม่มอกเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นต้น หรือแง่มุมอื่น ๆ ที่ผู้ศึกษามีได้กล่าวถึง ผู้ศึกษาจึงคาดหวังไว้ว่า คงจะได้มีผู้สนใจศึกษาถึงแง่มุมในประเด็นอื่น ๆ อันนอกเหนือไปจากการศึกษาในครั้งนี้ ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาอ่างเก็บน้ำแม่มอกต่อไป